

ІНСТИТУТУ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ТА ЕТНОЛОГІЇ ім. М. Т. РИЛЬСЬКОГО НАН УКРАЇНИ — 85 РОКІВ

Ганна СКРИПНИК

У 2006 р. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України відзначає 85-ліття від часу заснування. Ця дата — добра нагода для осмислення й оцінки діяльності наукової установи на різних етапах її історичного розвитку.

Історія заснування Інституту сягає 1920-х років, коли за умов відродження та небувалого розвитку всіх сфер українського культурного життя було започатковано нові наукові напрями досліджень з етнографії, фольклористики, музикознавства, театрознавства, образотворчого мистецтва тощо.

Постання ІМФЕ пов'язане зі створенням Української академії наук (УАН, ВУАН). Базовими установами Інституту стали народознавчі та мистецтвознавчі підрозділи ВУАН 1920-х років, що були особливо плідним періодом розвитку української народознавчої та мистецтвознавчої наук. Саме на цей час припадає формування науково-організаційних центрів цих наукових дисциплін. Зокрема, в рамках Української академії наук виникли такі провідні етнографічні установи, як Етнографічна комісія (1921) та Музей-Кабінет антропології та етнології імені Хведора Вовка (1921), Етнологічний відділ (або Відділ примітивної культури і народної творчості) (1928). 1922 р. при Етнографічній комісії ВУАН було створено Кабінет музичної етнографії ВУАН. Цим установам, довкола яких гуртувалися основні наукові сили, належала провідна роль у розгортанні фольклорно-етнографічних досліджень, створенні джерельної бази народознавства, формуванні кореспондентської мережі, започаткуванні профільних періодичних видань ("Етнографічний вісник", "Матеріали до етнології", "Первісне громадянство та його пережитки на Україні"). У царині дослідження музичного фольклору результативно працював Кабінет музичної етнографії, очолюваний проф. К. Квіткою. Широкоформатні мистецтвознавчі студії здійснювалися Кабінетом мистецтв, який очолював акад. Ф. Шміт, і Кафедрою мистецтвознавства та історії українсь-

кого мистецтва під керівництвом О. Новицького.

Існував умовний поділ дослідницьких сфер між народознавчими підрозділами ВУАН: Етнологічним відділом, Етнографічною комісією і Музеєм-Кабінетом антропології та етнології ім. Хв. Вовка. Етнографічна комісія студіювала переважно усну народну творчість, духовну культуру: народний календар, звичаї та обряди, легенди, пісні, традиційні народні знання, окремі ритуально-обрядові аспекти виробничої сфери тощо. Музей антропології та етнології ім. Хв. Вовка вивчав матеріальний бік побуту і життя народу. Етнологічний відділ (або Відділ примітивної культури) досліджував соціономативну культуру.

Найширшим розмахом збирацької та наукової праці вирізнялася Етнографічна комісія, що почала діяти на базі етнографічної секції Українського наукового товариства в Києві. Головою Комісії був академік А. Лобода, а керівничим — В. Петров. Комісія ставила завдання об'єднати науковців-етнографів, розгорнути науково-дослідну працю, залучаючи місцевих дослідників. Їй належала особлива заслуга в експедиційному вивченні продуктивних сил, у створенні нових місцевих осередків "для дослідження... селянського і міського побуту та усної народної творчості". До складу Етнографічної комісії УАН входили провідні українські вчені: К. Квітка (заступник Голови комісії), М. Гайдай, В. Білий, В. Білецька, М. Грінченко, В. Кравченко, С. Терещенкова, В. Петров та ін. З комісією тісно співпрацювали В. Щербина, Д. Яворницький, В. Перетц, К. Копержинський, Ф. Кричевський та чимало інших відомих дослідників і діячів культури.

Піднесенню наукового рівня діяльності Комісії сприяли матеріали її періодичного видання — "Етнографічного вісника" (протягом 1925—1932 років вийшло 10 чисел), — на сторінках якого порушувалися теоретичні питання історії та розвитку української етнографії — про сучасний стан та чергові завдання науки, про дефініції основних понять та термінів, про

зв'язок і спільне предметне поле етнології із суміжними дисциплінами — фольклористикою та історією. Належну увагу часопис приділяв також питанням культури національних меншин, ролі етнографічної спадщини, краєзнавства, фольклористики та музичної фольклористики, які висвітлювалися як українськими, так і зарубіжними дослідниками. Часопис у рубриці "Рецензії" систематично знайомив зі здобутками вітчизняної та зарубіжної періодики.

Результативною була діяльність Музею-Кабінету антропології та етнології ім. Хв. Вовка УАН зі створення наукового інструментарію та організації стаціонарних досліджень на місцях. До складу штатних та постійних позаштатних наукових працівників цього осередку ввійшли А. Носів, А. Онищук, Ю. Павлович, Н. Заглада, Л. Шульгина, Є. Дзбановський, Л. Демущий. Керівником осередку було обрано О. Алешо.

Співробітники Музею розробили ряд програм, які стали методичним інструментарієм як для їхніх власних студій, так і для аматорів-краєзнавців на місцях, яким Музей надсилав програми-запитальники та інструктивні матеріали, надавав методичну допомогу.

На основі розробленого інструментарію працівники Музею-Кабінету стаціонарно досліджували окремі села, виробничі галузі. Зокрема, протягом 1923–1924 років вони вивчали гончарство й кошикарство в Слобідці, поблизу Києва; народне будівництво та одяг на Малинщині і Миргородщині; рибальство, народну їжу та дитячий побут у с. Пекарі на Київщині тощо.

До досліджень цього циклу належать опубліковані розвідки "Українські воскобійні", "Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі" та "Прилади для освітлення в с. Бубнівці на Поділлі" Л. Шульгиної; "До питання про еволюцію ніжки в стільці і столі", "До питання про еволюцію українського народного орнаменту", "Поліський курінь", "Про шиття і носіння одягу", "Мисник", "Вживання кошика та мішка. Матеріали до історії примітивного транспорту" Ю. Павловича; "Ярмо" Н. Заглади.

На основі тривалих стаціонарних спостережень, що проводилися в с. Старосілі, Н. Заглада підготувала роботу "Побут селянської дитини" (1929). Монографія за обраною тематикою належить до рідкісного в українській науці напрямку — "етнографія дитинства".

Становлять значний науковий інтерес дослідження Н. Заглади про їжу та Л. Шульгиної про пасічництво, вміщені у третьому томі "Матеріалів до етнології".

Розширенню спектра народознавчих студій та методичного інструментарію сприяла також робота Етнографічного товариства, створеного при Музеї-Кабінеті антропології. 1928 р. Товариство перейменували на Всеукраїнське етнографічне товариство (ВУЕТ). На початок 1926 р. воно вже нараховувало 160 членів. Діяльну участь у його роботі брали А. Онищук, Л. Шульгина, Н. Заглада, Д. Щербаківський, Є. Дзбановський, Н. Малеча та ін. Товариство ставило перед собою мету об'єднати роботу фахівців та краєзнавців-аматорів, залучити широкі наукові кола до безпосередніх студій народного побуту. Товариство спромоглося започаткувати власні видання, зокрема, "Побут" (вийшло сім номерів) та "Записки Етнографічного товариства". Члени Етнографічного товариства студіювали народні промисли та ремесла, звичаї та обрядовий хліб, традиційні знання та вірування. Ґрунтовністю наукового підходу вирізняються опубліковані в кількох числах "Побуту" розвідки з народної медицини Поділля С. Верхратського "Побутова медицина сучасного села", "Український медичний фольклор" тощо.

Етнологічний відділ (або Відділ примітивної культури) досліджував соціонормативну культуру, форми громадського життя. Дійсними членами Відділу примітивної культури і народної творчості стали К. Грушевська (керівник відділу), К. Копержинський і Ф. Савченко. В основу діяльності Відділу було покладено програмні завдання проектного М. Грушевським Інституту дослідження пережитків примітивної культури в українській обрядовості, народному світогляді та фольклорі. Ґрунтовну дослідницько-пошукову роботу здійснила, зокрема, К. Грушевська з виявлення та наукової систематизації варіантів історичних дум. На засадах новітніх наукових методик вона упорядкувала та опублікувала корпус українських народних дум у двох томах ("Українські народні думи" у 2-х тт. (1927, 1931), що й досі залишаються основним джерелом для дослідників цього жанру фольклору.

У 20-х роках започатковуються дослідницькі напрямки в українській етнології, які, не див-

лячись на різноманітні деструктивні чинники та тенденції радянської доби, не втрачають своєї актуальності впродовж усього двадцятого століття.

І передусім українські народознавці домагаються позитивних зрушень у розробці науково-теоретичних питань та методологічних засад розвитку етнологічної науки, її розмежування із суміжними дисциплінами, визначення її дослідницької сфери. Основні концептуальні положення розвитку української етнології, як і історичної науки загалом, розробив М. Грушевський, який особисто опікувався перспективою розвитку народознавства, створюючи відповідні наукові підрозділи і добираючи для них кадри, сприяючи започаткуванню наукових шкіл. Важливого програмно-методологічного значення набула, зокрема, стаття М. Грушевського "Збереження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання". Основні її положення про державні заходи у сфері екології народної культури, про потребу зберегти "якнайбільше фольклорного матеріалу, взятого якнайширше з різних точок погляду як для сучасної, так і для майбутньої науки" не втратили своєї наукової значимості й досі. Розвідка М. Грушевського — це властиво своєрідна цілісна програма державного підходу до охорони етнокультурної спадщини. Гідна подиву публікаційна діяльність у 20-х — на початку 30-х років народознавчих установ, кожна з яких мала власне періодичне видання, не дивлячись на надмірну економічну скруту цієї доби. Видрукувані на сторінках цих періодичних видань праці присвячені не лише матеріальній і духовній культурі українців, а й актуальним народознавчим проблемам зарубіжної етнології.

З'являються і фундаментальні узагальнюючі роботи з етнології та фольклористики (О. Андрієвський "Бібліографія літератури з українського фольклору" (1930). З-поміж історіографічних досліджень 20-х років виокремлюється також монографія Ф. Савченка "Заборона українства". Це один із найгрунтовніших систематичних викладів розвитку українського руху за національне відродження на підросійських землях України. Дослідження містить огляд джерел й історіографію, скрупульозно зібрані й осмислені дані про україністичну діяльність Комісії для опису Київської шкільної округи, про етнографічно-статистичну експеди-

цію П. Чубинського, про польсько-українсько-російські взаємовідносини, про передумови створення та причини закриття Південно-Західного відділу РГТ у Києві.

До пріоритетних напрямків діяльності Всеукраїнської академії наук (далі ВУАН) вже з часу заснування належали дослідження історії мистецтва, передусім вітчизняного. Вони здійснювалися низкою комісій, комітетів, музеїв, секцій, утворених при Першому відділі чи Спільному зібранні ВУАН.

Після об'єднання в червні 1921 р. Українського наукового товариства (далі УНТ) та ВУАН до складу ВУАН увійшла секція мистецтв УНТ, яка була створена при ньому за ініціативою провідних українських мистецтвознавців ще у вересні 1918 р. (перший голова секції — Д. Антонович, секретар — Д. Щербаківський; згодом секцію очолювали М. Макаренко, О. Новицький). По приєднанню до ВУАН у складі секції працювали комісії: дослідження художніх цінностей, вилучених із церков і молитовних будинків України; термінологічних словників з історії мистецтва; реєстрації пам'яток мистецтва; видавнича.

1 серпня 1921 р. у складі Першого відділу ВУАН було створено Археологічну комісію (голова — Ф. Шміт). Згідно з розробленим Ф. Шмітом проектом до п'яти секцій цієї Комісії мали входити і етнографічна, музеєзнавча, архітектурно-монументальна та мистецтвознавча. 1922 р. Археологічну комісію було реорганізовано в комітет, а 1924 р. — у Всеукраїнський археологічний комітет при Спільному зібранні ВУАН. 1925 р. Спільне зібрання ВУАН затвердило Президію ВУАКу: голова — О. Новицький, заступник голови — Д. Щербаківський, вчений секретар — М. Рудинський. З ініціативи Д. Щербаківського в структурі ВУАКу було створено Мистецький відділ з двома комісіями — студіювання пам'яток монументального мистецтва та студіювання архівних джерел з історії українського мистецтва.

У 1921 р. з ініціативи академіка Ф. Шміта при ВУАН засновано Софійську комісію (голова — Ф. Шміт), на яку покладалося завдання комплексного дослідження собору св. Софії в Києві. Перервана на деякий час діяльність цієї Комісії відновлюється з червня 1923 р. у складі Першого відділу ВУАН, головою якої призначено академіка О. Новицького, а за-

ступником — М. Біляшівського. Комісія припинила існування в 1933 р.

1922 р. з ініціативи Ф. Шміта було створено науково-дослідницьку кафедру мистецтвознавства, яку спочатку він і очолював. З 1924 р. керівником кафедри став О. Новицький. При кафедрі було закладено окремий кабінет українського мистецтва, а також Музей видатних діячів української науки та мистецтва (кустос — Є. Рудинська), Український театральний музей (керівник — П. Рудін).

У рамках Спільного зібрання ВУАН з 1919 р. функціонував Музей мистецтв (нині — Музей мистецтв ім. Б. і В. Ханенків), працівники якого досліджували широкий спектр питань історії західного та східного мистецтва.

Упродовж 20-х років академічні народознавчі та мистецтвознавчі наукові установи досягли значних результатів: започатковано нові дослідницькі напрямки та солідні періодичні видання, налагоджено тісні контакти між науковцями провідних міст України (Києва, Харкова, Львова, Одеси), створено фундаментальну джерелознавчу базу з українського народознавства, опубліковано ґрунтовні наукові праці узагальнюючого характеру з царини етнографії та мистецтвознавства. Усе це відкривало неабиякі перспективи перед українською гуманітарною наукою. Проте суспільно-політичні реалії розгорнулися інакше: репресивна політика радянської тоталітарної системи початку 30-х років різко зупинила розвиток гуманітарних досліджень в Україні. Нищівного морального та фізичного удару зазнає як УАН у цілому, так і провідна наукова верства зокрема. Застій у науці посилювався директивно насаджуваними теорією соціалістичного реалізму та марксистськими догмами. Ідеологічні реформації в гуманітарній науковій сфері, репресії щодо науковців та згортання цілих наукових напрямків згубно вплинули на загальний стан академічної науки, надмірно звузили спектр та можливості дослідження і збереження культурної спадщини народу.

Відбуваються численні реорганізації та ліквідація установ мистецтвознавчого та народознавчого напрямку. Частина наукового складу цих підрозділів було приєднано до Інституту матеріальної культури, а частину — репресовано.

Гостра суспільна потреба у створенні спеціальної академічної установи, об'єктом вивчення

якої була б усна народна творчість, музика, образотворче мистецтво та звичаєво-обрядова культура, зумовила прийняття в липні 1935 р. ухвали Президії Академії наук про створення Інституту народної художньої творчості, яка була підтримана загальною сесією Академії наук у червні 1936 р. Відтак з метою компенсації помітних прогалин у народознавчій галузі в рамках Академії наук УРСР постає Інститут українського фольклору (з другої половини 1936). Він успадкував не лише наукові традиції й досвід, а й архів та науково-документальну базу народознавчих установ 20-х років. Аспірантура при Інституті, відкрита у 1938 р., готувала фахівців з музичного і словесного фольклору та етнографії. З 1940 р. постає питання про відкриття в Інституті відділу етнографії. Для висвітлення результатів наукових студій у галузі народної творчості Інститут започатковує періодичні видання — “Український фольклор” (1937–1939), “Народна творчість” (1939–1941).

Першим директором Інституту українського фольклору був А. Хвиля (1936–1937), якого у 1937 р. було репресовано. Напередодні Другої світової війни в Інституті плідно працювали відомі вчені Д. Ревуцький, П. Попов, Ю. Соколов, Ф. Колесса, Ф. Лавров та ін., які провадили значну збирацьку роботу в царині народної творчості та готували до видання підручник з українського фольклору.

Під час Другої світової війни Інститут було евакуйовано до Уфи (1941) і реорганізовано у відділ фольклору зведеного Інституту суспільних наук АН УРСР. Щодо мистецтвознавчих досліджень, то їх згодом було поновлено у структурі багатoproфільного Інституту народної творчості та мистецтв АН УРСР, що постав у червні 1942 р. на базі цього відділу. До його складу, крім народознавців, увійшли й мистецтвознавці. Спочатку Інститут очолював фольклорист і музикознавець проф. М. Грінченко, автор першої “Історії української музики” (1922), а з кінця 1942 р. незмінним керівником установи став на два десятиліття голова Спілки письменників УРСР, поет, академік АН УРСР Максим Рильський, який був найтісніше пов'язаний з народною творчістю, оскільки, за його зізнанням, “з любов'ю до народної творчості..., здається, і народився”.

У березні 1944 р. Інститут повернувся до Києва й був реорганізований в Інститут мис-

тествознавства, фольклору та етнографії АН УРСР*. Зусиллями М. Рильського було сформовано етнографічне відділення та відділи фондів, образотворчого мистецтва, фольклору, етнографії, музики, кіно, театру, славистики, а також розпочато видання фундаментальної серії "Українська народна творчість". Протягом 1947–1958 років Інститут видавав "Наукові записки" (т. 1–4) з питань мистецтва, фольклору та етнографії, а 1957 р. відновив випуск журналу "Народна творчість та етнографія", що продовжив видавничу традицію Етнографічної комісії, Відділу примітивної культури і народної творчості, а згодом – Інституту українського фольклору. Високий авторитет поета-академіка сприяв утвердженню керованої ним гуманітарної багатопроблемної установи, що стала визначним народознавчим та мистецтвознавчим центром.

1964 р. Інституту присвоєно ім'я М. Т. Рильського. Після М. Рильського Інститутом керували М. Сиваченко (1964–1973), С. Зубков (1974–1987), О. Костюк (1987–2000), Г. Скрипник (від 2000). Від 1994 р. Інститут має сучасну назву. У структурі Інституту функціонують відділи музикознавства, фольклористики, театрознавства, кінознавства, культурології та етномистецтвознавства, декоративно-вжиткового мистецтва та народної творчості зарубіжних країн, образотворчого мистецтва, а також Український етнологічний центр, наукова бібліотека та рукописні фонди.

До пріоритетних наукових напрямів діяльності Інституту належать: дослідження етнічної та етнокультурної історії українського народу, історії української етнографії, реалізація широкої програми тотального фольклорно-етнографічного обстеження України та формування комп'ютерної бази даних з етнокультури українців та етнічних меншин, створення етнографічної енциклопедії та етнографічних атласів із матеріальної та духовної культури; видання повновартісної історико-етнографічної монографії "Українці", ідея підготовки якої належить ще М. Рильському та К. Гуслистому. Колектив працює над підготовкою до видання на паперових та електронних носіях десяти томного корпу-

* З 1964 р. – ім. М. Т. Рильського АН УРСР; з 1992 р. – сучасна назва; з 2001 р. – Національної академії наук України.

су "Українська народна спадщина", над опублікуванням рукописних етнографічних матеріалів архіву тощо. Ці наукові проекти реалізують співробітники Українського етнологічного центру, що постав у 1999 р. на основі Етнологічного відділу та Українського фольклорно-етнографічного центру. Наукові традиції та засади цього підрозділу були закладені як самим директором ІМФЕ М. Рильським (який після відкриття цього осередку певний час його очолював), так і К. Гуслистим. Завідувачу цього відділу К. Гуслистому належить заслуга започаткування розробки актуальної тематики з етнічної історії та етогенезу українців, із картографування явищ української етнокультури, з опрацювання концепції створення Музею народної архітектури та побуту України. Помітними здобутками в царині етнологічної науки в Україні позначилася і діяльність Володимира Горленка, який перейняв естафету керівника відділу від К. Гуслистого і сприяв розробці історіографічних проблем української етнографії та етнографічних атласів.

Напрацювання вчених попередніх десятиліть з етнології знайшли успішне продовження у працях сучасних народознавців Інституту, зусиллями яких опубліковано низку фундаментальних робіт: "Етнічна та етнокультурна історія України" (т. 1, кн. 2), "Історія української етнографії" (т. 1), "Історія української етнографії" Ф. Колесси, "Українці" (кн. 2, 3) та ін. Співробітники "Українського етнологічного центру" успішно здійснюють програму тотального етнографічного обстеження України

Важливим народознавчим підрозділом Інституту є відділ фольклору, наукові традиції діяльності якого сягають академічних установ 20-х років. Активну роботу з дослідження народного епосу, вивчення репертуару та музич. За підтримки М. Рильського фольклористами було започатковано серію "Українська народна творчість" (опубліковано 22 томи). Відділ, очолюваний у різні часи відомими українськими фольклористами (П. Поповим, Ф. Лавровим, О. Деєм, М. Пазяком, Й. Федасом, М. Дмитренком), підготував та опублікував низку монографій із проблем українського епосу, народної пісенності, пареміології, з історії української фольклористики тощо. За сучасних умов актуалізувалася потреба підготовки та видання фундаментальних узагальнюючих праць

з української фольклористики. Особливої уваги заслуговують започаткований колективом п'ятитомний корпус "Українські народні думи", "Енциклопедія української фольклористики" та "Історія української фольклористики".

Народознавці Інституту забезпечують вихід періодичних видань: "Народна творчість та етнографія", "Матеріали до української етнології", матеріали Міжнародних україністичних конгресів; опікуються перевиданням фольклорно-етнографічної спадщини (опубліковано "Українські народні мелодії" К. Квітки у 2-х частинах, "Українські народні думи" К. Грушевської у 2-х томах, історико-етнографічний нарис "Зятківці" Г. Танцюри у 2-х томах, "Етнографічні писання" М. Костомарова та ін.).

Вагомими науковими здобутками відзначається дослідницька діяльність відділу музикознавства. Ще в повоєнні роки музикознавці брали активну участь у підготовці фольклористичних видань, у дослідженні народної музичної творчості, весільних пісень, історії української музичної фольклористики (праці Л. Яценка, О. Правдюка, С. Грици). Водночас дедалі активніше музикознавці цікавляться і професійним музичним мистецтвом, диригентсько-виконавськими аспектами музичного мистецтва; досліджують питання історії й теорії професійної музичної культури, психології музичного сприймання, зв'язки професійної музики з фольклором; здійснюють історико-теоретичні розробки жанрів і стилів класичної та сучасної музики (праці М. Гордійчука, О. Костюка, А. Іваницького, О. Шевчук, Л. Корній, А. Калениченка, О. Німкович). Широке коло видань присвячено персоналіям української музики (монографії Л. Пархоменко, Б. Фільц, В. Кузик, А. Терещенко, довідник "Композитори України та української діаспори" А. Мухи та ін.). Колективом підготовлено і опубліковано 5 томів багатотомної "Історії української музики", а нині вчені відділу під керівництвом А. Калениченка активно працюють над опублікуванням праць класичної музичної спадщини, підготовкою і виданням у 3-х томах "Української музичної енциклопедії" (вийшов т. 1), тематичних збірок та періодичних видань, ("Матеріали до українського мистецтвознавства", "Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії"), беруть активну участь у музичному житті країни.

З ініціативи М. Рильського в ІМФЕ відроджуються багаті традиції української славистичної науки: 1955 р. відкрито аспірантуру зі слов'янської фольклористики, 1959 р. у відділі українського фольклору для дослідження проблеми "Фольклор південних і західних слов'ян" створено групу славістики, яку очолив учений-славіст М. Кравцов. З 1961 р. Координаційна рада з актуальних проблем слов'янознавства призначила ІМФЕ ім. М. Т. Рильського головною установою в опрацюванні проблеми "Вивчення фольклору південних слов'ян", йому доручається координація й планування досліджень з цієї проблеми в Україні та Росії.

У 1969 р. рішенням Президії АН України в Інституті створено відділ слов'янської фольклористики. Під керівництвом відомого славіста В. Юзвенко відділ розгортає дослідження над такими пріоритетними науковими темами, як порівняльно-історичне вивчення фольклору слов'янських народів, історія слов'янської фольклористики тощо.

У 1988 р. відділ слов'янської фольклористики було реорганізовано у відділ мистецтва та народної творчості зарубіжних країн, який продовжує здійснювати наукові проекти спільно з ученими європейських країн, опрацьовуючи проблеми художньої культури слов'ян. У розвитку славистичних досліджень в ІМФЕ велике значення мали і мають Міжнародні з'їзди славістів. Зокрема, у 1983 р. Інститут взяв найактивнішу участь у підготовці і проведенні IX Міжнародного з'їзду славістів, що відбувся в Києві.

З-поміж численних колективних та індивідуальних монографічних праць співробітників цього підрозділу (керівник — Л. Вахніна) виокремлюються роботи та збірки, присвячені міжслов'янським фольклорним і фольклористичним взаєминам, усній народній творчості та мистецтву слов'янських народів. До найпомітніших здобутків відділу по праву належить унікальне видання Енциклопедичний словник "Художня культура західних і південних слов'ян (XIX — початок XX ст.)," а також започаткований ним щорічник "Слов'янський світ".

Схвальну оцінку наукової громадськості отримала плідна координаційна діяльність, здійснювана славістами Інституту з налаго-

дження наукових контактів із ученими Польщі, Болгарії, Чехії, Словаччини, Угорщини, Македонії, Росії та Білорусі.

У 1996 р. сформовано відділ культурології (від заснування і до сьогодні завідувач відділу — І. Юдкін), який постав на основі об'єднання відділу теоретичних проблем художнього розвитку мас, створеного у 1978 р.² (очолюваний І. Ляшенком), та відділу теорії мистецтва (створений у 1975 р. під керівництвом М. Гончаренка). Наукову спадщину цих відділів, яка стала основою розвитку культурології в ІМФЕ, втілено в публікаціях співробітників, досвід яких забезпечив можливості подальшої розробки міждисциплінарної, інтеграційної проблематики в багатопрофільному Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

Перу провідних учених цього відділу (І. Юдкін, С. Грица, О. Найдєн, Т. Руда, Н. Корнієнко) належать фундаментальні та прикладні дослідження ("Мелос української народної епіки", "Орнамент українського народного розпису", "Нариси німецької музичної культури другої половини ХХ ст.", "Український театр у переддень третього тисячоліття" та ін.). Відділ також започаткував серійні публікації та збірники "Наукові записки культурологічного семінару", "Мистецтвознавчі аспекти славістики"; "Комплексне дослідження духовної культури слов'ян" та ін.

Відділ образотворчого мистецтва, що сьогодні репрезентує мистецтвознавчі дослідження Інституту, розпочав свою роботу у червні 1942 р. в місті Уфі під керівництвом проф. В. Заболотного. До складу відділу ввійшли О. Шовкуненко, К. Трохименко, М. Шаронов, Л. Калениченко, І. Шульга. Уже в цей період відділ розпочав роботу, пов'язану із написанням синтетичного дослідження українського мистецтва в площині його історичного розвитку, та підготовку матеріалів короткого курсу "Історія українського мистецтва". Науковці сформували методичку та приступили до укладання "Словника українських художників". Не зважаючи на важкі евакуаційні умови праці, відділ не обмежився лише творчою роботою

своїх співробітників, але й став центром, навколо якого гуртувалися українські художні сили.

З переїздом Інституту народної творчості та мистецтв Академії наук УРСР до Києва роботу відділу було відновлено в новому форматі, що виявилось в істотному кадровому розширенні, чіткому профілюванні науково-дослідних робіт.

Особливо плідно співробітники відділу працювали у 60-х роках над створенням широких підсумкових праць. Зокрема, у цей період з'являються друком такі роботи, як "Мистецька спадщина Т. Шевченка" (в 4-х томах, 5-ти книгах), "Історія українського мистецтва" (в 6-ти томах, 7-ми книгах); підготовлено до друку 7, 8 та 9 томи "Історії искусств народів СССР".

Новий етап наукової діяльності колективу образотворців розпочався з проголошення незалежності України. Науковці відділу (завідувач — В. Фоменко) приступили до створення нової версії "Історії українського мистецтва" у 5-ти томах (нині вийшов друком т. 4), до підготовки нового академічного видання художньої спадщини Т. Шевченка (вийшов друком т. 7), до укладання словника українських художників.

Потреба створення синтетичної фундаментальної праці з історії народного мистецтва спричинилася до постанови нового підрозділу — відділу декоративно-вжиткового мистецтва (науковий керівник — чл.-кор. АМУ Т. Каравасильєва). Нині його співробітники зосередили свою увагу над написанням колективної монографії "Історія українського декоративно-прикладного мистецтва" (у 3-х томах).

В Інституті функціонує також відділ театрознавства, який постав у повоєнний час — у середині 40-х років. Протягом 1946–1960 років він поєднував театрознавців та кінознавців і мав назву "Відділ театру і кіно", а з 1960 року дістав сучасну назву. Нині — це науково-дослідний центр вивчення актуальних проблем історії й теорії української театральної культури в усіх її жанрових, видових і стилістичних розгалуженнях.

За часів незалежності під керівництвом відомого театрознавця Ю. Станішевського відділ працює над фундаментальною колективною працею "Історія українського театру" (у 3-х томах) та "Малою театральною енциклопедією".

² Згодом цей відділ мав ще одну назву — відділ етномистецтвознавства (1989).

Ці узагальнюючі роботи мають репрезентувати розвиток національної театральної культури впродовж кількох століть та ознайомити широкий загал читачів з видатними діячами українського театру. До здобутків колективу цього підрозділу належать фундаментальні роботи Ю. Станішевського “Український балетний театр” та “Національна опера України”. Велика заслуга належить співробітникам відділу в підготовці висококваліфікованих кадрів у галузі театрознавства і театральної критики, у проведенні національних і міжнародних театральних фестивалів і конкурсів.

Перші кінознавці почали працювати в Інституті вже у складі відділу театру і кіно, яким упродовж 1953–1969 років керував доктор мистецтвознавства М. Йосипенко. З 1961 р. в Інституті створено відділ кінознавства, який з 2005 р. перейменовано у відділ кіномистецтва і телебачення (завідувач — С. Тримбач).

До здобутків цього підрозділу відноситься низка видань (третомна “Історія українського радянського кіномистецтвознавства 1917–1954 рр.”, “Романтизм в українському кіномистецтві”, “Український біографічний кінодовідник”). О. Рутковським підготовлено до друку унікальне видання “Український словник екранних медіа”, а С. Тримбачем — монографія про творчість О. Довженка. Нині відділ розпочав роботу над “Довженківською енциклопедією”, що має узагальнити всі попередні дослідження довженківської спадщини, а також відкрити досі невідомі аспекти його діяльності.

Предметом гордості колективу Інституту є Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів, які 2004 р. Кабінетом Міністрів України визнано національним надбанням. Інститутський архів — одне з найбагатших джерел у забезпеченні фактографічними даними народознавчої та мистецтвознавчої наук. Він складається з рукописної частини та фоноархіву і нараховує 1,5 млн. архівних аркушів (понад 20 тис. одиниць зберігання) із записами зразків народнопісенної традиції, звичаєво-обрядової культури. У складі фондів — листування та особисті документи відомих діячів України М. Біляшівського, В. Гнатюка, Б. Грінченка, К. Грушевської, М. Драгоманова, М. Білозерського, Я. Новицького, С. Таранушенка, Д. Яворницького, М. Лисенка, Я. Степового, П. Козицького, М. Вериківського, М. Грін-

ченка, П. Реріха та багатьох інших, а також документи наукових установ (НТШ, Етнографічної комісії, Кабінету музичної етнографії, Товариства Південно-російських художників тощо).

Унікальним національним надбанням є фонотека фондів, що налічує понад 3 тис. од. зб. фонозаписів, а також записів на фоноваликах — воскових циліндрах, що обіймають матеріали першої половини ХХ ст. і представляють записи дум, псалмів, інструментальних творів кобзарів та лірників.

Наукова бібліотека Інституту фактично постала на основі книгозбірні Інституту українського фольклору, який у свою чергу успадкував матеріали “Етнографічної комісії” та “Кабінету музичної етнографії”. До інститутської книгозбірні було передано фольклорні та етнографічні матеріали з Музею антропології та етнології ім. Ф. Вовка. Для започаткування бібліотеки Інституту українського фольклору бібліотека Академії наук передала архів та друковані праці П. Козицького, М. Тутковського, В. Пухальського, П. Демущького, М. Лисенка. Передвоєнні фонди бібліотеки налічували близько 16 550 кн. од.

До бібліотеки передано колекцію українського музикознавця і фольклориста, заслуженого діяча мистецтв, фундатора національного історичного музикознавства М. Грінченка (7000 книг). Суттєво поповнилися книжкові фонди і за рахунок придбання приватних колекцій. Так, у дар бібліотеці було передано книги Г. Сухобрус, А. Жуковського, Я. Прилипка, О. Правдюка, М. Гордійчука, В. Авраменка, М. Дремлюги. 1962 р. у книгозбірні нараховувалося 4 696 одиниць іноземної літератури з мистецтвознавства, музики, кіно, театру, фольклору та етнографії.

З листопада 1959 р. розпочалася робота зі складання бібліографічної картотеки за профілем діяльності Інституту. Зокрема, було створено каталоги і картотеки іноземної літератури (алфавітний, систематичний), картотека періодики, тематична картотека статей із іноземних журналів та збірників.

Сучасний фонд бібліотеки перевищує 103 тис. примірників і становить значну наукову і культурну цінність. За своїм змістом це література з питань етнографії, фольклористики, образотворчого мистецтва, музикознавства,

театрознавства, кінознавства, а також із суміжних дисциплін (демографія, історія, культурологія, літературознавство тощо). У фонді бібліотеки представлено багаторічні комплекти фахових журналів, які налічують понад 60 назв спеціальних періодичних видань.

Важливим документальними пам'ятками культури є рідкісні та цінні видання бібліотечного фонду (Сінодик (Пом'яник). — Почаїв (до 1607 р.). — 44 с.; Часослов. — М.: Типографія при Преображенській богадельні, 1617 р. — 370 с.; Тріод Квітна. — Супрасль: Типографія Супрасльська, 1673. — 587 с.).

Унікальним надбанням бібліотеки за останні роки стала передана до Інституту книгозбірня І. Власенка (багаторічний відповідальний секретар журналу "Народна творчість та етнографія"), яка нараховує близько 18 000 одиниць зберігання.

На базі Інституту працюють наукові координаційні ради — "Проблеми збереження й дослідження традиційної культури", "Національна спадщина й сучасний мистецький процес" — та функціонують Міжнародна асоціація українських етнологів і Національна асоціація українців.

В Інституті створено Спеціалізовані вчені ради із захисту докторських та кандидатських дисертацій зі всіх репрезентованих в ньому наукових дисциплін (етнологія, фольклористика, образотворче мистецтво, декоративне і прикладне мистецтво, музичне мистецтво, театральне мистецтво, кіномистецтво, телебачення).

Інститут здійснює плідну науково-координаційну діяльність, тісно співпрацюючи із ученими Польщі, Болгарії, Угорщини, Македонії, Франції, Росії та інших країн. У рамках існуючих міждержавних наукових угод з метою інтеграції української науки до європейського наукового простору колектив успішно здійснив низку спільних проектів із публікації спецвипусків періодичних видань. Зокрема, опубліковано три номери часопису "Народна творчість та етнографія", присвячені французькій, польській та угорській етнології. Один випуск "Французької етнології", що присвячений українській етнології, опубліковано в Парижі. Прикладом успішної реалізації принципово нового проекту є переклад праць зарубіжних авторів українською мовою. Ідеться, зокрема, про

перекладені та видані в Інституті праці відомого французького етnologa Жана Кюїзеня "Етнологія Європи" та "Етнологія Франції".

За часів незалежності істотно розширилися видавничі спроможності Інституту. Нині колектив забезпечує випуск у світ 5 періодичних видань: "Народна творчість та етнографія", "Студії мистецтвознавчі", "Слов'янський світ", "Матеріали до української етнології", "Українське мистецтвознавство".

Свій 85-річний ювілей колектив Інституту відзначає з помітними здобутками та новими перспективними проектами дослідження та популяризації національної культури.

Артюх А. Традиційна народна кухня в народному календарі. — К., 2006.

Березовський І. Українська радянська фольклористика: Етапи розвитку і проблематика. — К., 1968. — С. 73–91.

Березовський І. Ювілей Інституту ім. М. Т. Рильського АН УРСР // Народна творчість та етнографія. — 1986. — № 4. — С. 13–21.

Вериківський М. Робота музичного відділу за час евакуації // Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки. — К., 1947. — Т. 1–2. — С. 295.

Вісті АН УРСР. — 1940. — № 2. — С. 69–70.

Гуслистий К. Вопросы истории Украины и этнического развития украинского народа (период феодализма). — К., 1963.

Гуслистий К. До питання про утворення української нації. — К. — 1967.

Гуслистий К. Українська радянська етнографія (підсумки і перспективи розвитку) // Народна творчість та етнографія. — 1967. — № 1. — С. 7–10.

Довженко і кіно XX століття. — К., 2004.

Етнічна та етнокультурна історія. — К., 2006. — Т. 1. — Кн. 2.

Іваницький А. Український музичний фольклор. — К., 2005.

Історія української культури. — К., 2005. — Т. 4. — Кн. 2.

Історія українського мистецтва. XIX ст. — К., 2006.

Кагаров Є. Завдання та методи етнографії // Етнографічний вісник. — 1927. — Кн. 4. — С. 3–44.

Калениченко Л. Відділ образотворчого мистецтва в час евакуації // Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки. — К., 1947. — Т. 1–2. — С. 297.

Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України XX століття. — К., 2005.

Квітка К. Кабінет музичної етнографії Всеукраїнської академії наук. Його здобутки і завдання // Побут. — 1930. — Ч. 6–7.

Квітка К. Музыкальная этнография на Украине в послереволюционные годы // Этнография. — 1905. — № 1–2. — С. 211–221.

Лобода А. Судьбы этнографии на Украине за 1917–1925 гг. // Этнография. — 1905. — № 1–2. — С. 201–210.

Музиченко С. Біля витоків української радянської етнографії // Народна творчість та етнографія. — 1986. — № 4. — С. 21–27.

Музиченко С. До 50-річчя заснування Етнографічної комісії Всеукраїнської Академії наук. // Український історичний журнал. — 1971. — № 6. — С. 128–130.

Науково-дослідча кафедра історії України в Києві в 1927/28 році // Україна. — 1928. — Кн. 29. — С. 155–158.

Отдел этнологии при кабинете им. Ф. К. Волкова Украинской Академии наук // Этнография. — 1905. — № 1–2. — С. 301–303.

Павлій П., Стельмах Г. Робота відділу етнографії // Народна творчість та етнографія. Наукові записки. — 1954. — Т. 3. — С. 172–175.

Петров В. Місце фольклору в краєзнавстві // Етнографічний вісник. — 1925. — Кн. 1. — С. 12–21.

Попов П. Вивчення фольклору в Академії наук за 25 років її існування // Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки. — К., 1947. — Т. 1–2. — С. 61–81.

Попов П. До питання про способи збирати фольклорні матеріали // Етнографічний вісник. — 1926. — Кн. 2. — С. 14–31.

Попов П. Огляд роботи інституту в галузі народної творчості (1947–1952 рр.) // Народна творчість та етнографія. Наукові записки. — 1954. — Т. 3. — С. 165–172.

Попов П. Фольклористична робота в Академії наук УРСР за час її евакуації // Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки. — К., 1947. — Т. 1–2. — С. 288.

Пугівник по особових фондах Архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. — К., 2005.

Родіна М. Фольклорні-етнографічні фонди інституту // Народна творчість та етнографія. Наукові записки. — 1954. — Т. 3. — С. 178–181.

Рубан-Кравченко В. Мистецькі роди України. Василь Кричевський. — К., 2004.

Савченко Ф. Етнографія і фольклор // Україна. — 1929. — Кн. 36. — С. 120–130.

Сеґеда С. Антропологічний склад українського народу: етногенетичний аспект. — К., 2005.

Селівачов М. Лексикон української орнаментики. — К., 2005.

Скрипник Г. Деструктивні процеси у розвитку етнографічної науки України 30-х років / З історії української етнографії. — К., 2002. — С. 168–188.

Скрипник Г. Народознавчий доробок академічних наукових установ 20-х років ХХ ст. // Матеріали до української етнології. — К., 2002. — Вип. 2(5). — С. 262–271.

Степовик Д. Іконологія й іконографія: проблеми стилю у сакральному мистецтві. — К., 2005.

Українці. Історико-етнографічна монографія. — К., 2005. — Т. 2; 2006 — Т. 3.

⁴² Шевченко Т. Повне зібрання творів у 12-ти томах. Мистецька спадщина. — К., 2005. — Т. 7.

This article is devoted to the 85-th anniversary of the Rylsky Institute of Art studies, Folklore and Ethnology. The author retraces a long and not easy formation route from the art study sells to the leading field institution. Valuation of sciense establishment's activity at different periods of its historical development is also given in the article.